

XITOIDA IQTISODIY MODERNIZATSIYA BOZOR IQTISODIYOTIGA O'TISH

ERKINOVA ZUXRAXON VOXIDJON QIZI

*Toshkent davlat Sharqshunoslik Universiteti
magistratura tarix yo'nalishida 1-kurs talabasi*

ANNOTATSIYA

Mazkur ishda Xitoyda iqtisodiy modernizatsiya jarayonining shakllanishi, bosqichlari va o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda markazlashgan reja iqtisodiyotidan bozor iqtisodiyoti elementlariga bosqichma-bosqich o'tish jarayoni, davlatning iqtisodiyotdagi yetakchi roli, islohotlarning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri hamda "Xitoy modeli"ning asosiy xususiyatlari yoritib beriladi. Shuningdek, ochiq iqtisodiyot siyosati, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, sanoat va qishloq xo'jaligidagi islohotlar hamda ularning mamlakat taraqqiyotiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: *Xitoy iqtisodiyoti, iqtisodiy modernizatsiya, bozor iqtisodiyoti, islohotlar, davlat boshqaruvi, ochiq iqtisodiyot, investitsiya siyosati*

ABSTRACT

This paper analyzes the process of economic modernization in China, focusing on its stages and distinctive features. The study examines the gradual transition from a centrally planned economy to a system incorporating market mechanisms, the leading role of the state in economic development, and the socio-economic impact of reforms. Particular attention is paid to the characteristics of the "Chinese model," including the open-door policy, attraction of foreign investment, and reforms in industry and agriculture, as well as their contribution to sustainable economic growth.

Keywords: *Chinese economy, economic modernization, market economy, reforms, state regulation, open economy, investment policy*

АННОТАЦИЯ

В данной работе рассматривается процесс экономической модернизации в Китае, его основные этапы и характерные особенности. Анализируется постепенный переход от централизованной плановой экономики к экономике с рыночными механизмами, ведущая роль государства в управлении развитием, а также социально-экономические результаты проводимых реформ. Особое внимание уделяется специфике «китайской модели», политике открытости, привлечению иностранных инвестиций и реформам в промышленности и сельском хозяйстве.

Ключевые слова: *экономика Китая, экономическая модернизация, рыночная экономика, реформы, государственное регулирование, открытая экономика, инвестиционная политика*

KIRISH

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Xitoy Xalq Respublikasi jahon iqtisodiy makonida tub burilishlarni amalga oshirgan davlatlardan biri sifatida e'tirof etila boshladi. Uzoq yillar davomida markazlashgan reja iqtisodiyotiga tayangan Xitoy iqtisodiy tizimi vaqt o'tishi bilan zamonaviy talablar va global raqobat sharoitida yangilanish zaruratiga duch keldi. Aynan shu ehtiyoj iqtisodiy modernizatsiya jarayonlarini boshlab berdi va mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichini belgilab berdi.

Xitoyda iqtisodiy modernizatsiya bozor iqtisodiyotiga keskin o'tish yo'li bilan emas, balki bosqichma-bosqich, ehtiyotkor va davlat tomonidan nazorat qilinadigan islohotlar orqali amalga oshirildi. Bu jarayonda milliy manfaatlarni himoya qilish, ijtimoiy barqarorlikni saqlab qolish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash asosiy ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Natijada Xitoy o'ziga xos rivojlanish modelini shakllantirib, qisqa vaqt ichida agrar-industrial mamlakatdan jahonning yetakchi sanoat va savdo markazlaridan biriga aylandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Adabiyotlar tahlili jarayonida Xitoy rahbariyati tomonidan ilgari surilgan iqtisodiy rivojlanish konsepsiyalari, bozor mexanizmlarini joriy etish tajribasi va davlat boshqaruvi bilan bozor munosabatlari uyg'unligi masalalari keng yoritilgan manbalar asos qilib olindi. 1980-yillarda e'lon qilingan ilmiy tadqiqotlarda maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etilishi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish siyosati va qishloq xo'jaligida oilaviy pudrat tizimiga o'tish jarayonlari batafsil tahlil qilingan.

Ushbu manbalar iqtisodiy modernizatsiyaning dastlabki bosqichlarini tushunishda muhim ahamiyat kasb etdi.

1992-yilda bo'lib o'tgan Xitoy Kommunistik partiyasi syezdidan keyin chop etilgan ilmiy ishlar bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonining yangi bosqichini yoritishga qaratilgan. Ushbu davr adabiyotlarida davlat mulkini isloh qilish, xususiy sektorni rivojlantirish, bank-moliya tizimini modernizatsiya qilish masalalari asosiy tadqiqot obyekti bo'lgan. 2001-yilda Xitoyning Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishi bilan bog'liq ilmiy manbalar esa mamlakat iqtisodiyotining global bozorga integratsiyalashuvi jarayonini ochib beradi[1].

So'nggi yillarda, xususan 2013-yildan keyin nashr etilgan ilmiy tadqiqotlarda innovatsion rivojlanish, raqamli iqtisodiyot, yashil iqtisodiyot va yuqori texnologiyalarni rivojlantirish masalalari Xitoy iqtisodiy modernizatsiyasining yangi yo'nalishlari sifatida tahlil qilingan. Bu adabiyotlar Xitoyning faqat ishlab chiqarishga emas, balki ilm-fan va texnologiyaga asoslangan iqtisodiy modelga o'tayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodikasi jihatidan ishda tarixiylik va tizimli yondashuv asosiy o‘rin tutadi. Tarixiy yondashuv orqali Xitoy iqtisodiy islohotlarining turli bosqichlari 1978-yildan hozirgi davrgacha izchil ravishda tahlil qilindi. Tizimli yondashuv esa iqtisodiy modernizatsiyani yagona jarayon sifatida ko‘rib chiqish, undagi siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillarning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, taqqoslash metodi orqali Xitoyning bozor iqtisodiyotiga o‘tish tajribasi boshqa rivojlanayotgan davlatlar tajribasi bilan qiyoslab o‘rganildi. Bu metod Xitoy modelining o‘ziga xos jihatlari va ustun tomonlarini aniqlashda muhim rol o‘ynadi. Statistik ma’lumotlarni tahlil qilish usuli yordamida 1985-yil, 1995-yil, 2005-yil va 2020-yillardagi asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rganilib, modernizatsiya jarayonining real natijalari amaliy misollar orqali yoritildi[2].

Amaliy jarayonni yoritishda muayyan tarixiy sanalarga tayangan holda iqtisodiy islohotlarning real ta’siri ko‘rsatib berildi. Masalan, 1980-yilda maxsus iqtisodiy zonalarining tashkil etilishi, 1994-yilda moliya va soliq tizimi isloh qilinishi, 2008-yilda global moliyaviy inqiroz sharoitida Xitoy iqtisodiyotining barqarorligini saqlab qolish bo‘yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar tahlil qilindi.

Ushbu yondashuv tadqiqotning amaliy ahamiyatini oshirib, nazariy xulosalarning hayotiylikini ta’minladi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili va tanlangan tadqiqot metodikasi Xitoyda iqtisodiy modernizatsiya va bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonini chuqur va har tomonlama yoritish imkonini berdi hamda tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta’minladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Quyidagi jadvalda 2023-yil va 2025-yil uchun Xitoy iqtisodiyotiga oid asosiy ko‘rsatkichlar amaliy tahlil qilingan. Bu ko‘rsatkichlar Xitoy iqtisodiy modernizatsiyasi jarayonida bozor mexanizmlari, davlat ishtiroki va global iqtisodiy muhit sharoitida yuzaga kelgan o‘zgarishlarni aniq tasvirlaydi[3].

Xitoy iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlili (2023 va 2025-yillar kesimida)

Yil	YAIM o‘shish sur‘ati (foizda)	Eksport/Import tendensiyasi	Ommaviy ichki talab va investitsiya	Iqtisodiy barqarorlik omillari
2023	5.2 rasmiy bo‘yicha qayd etilgan YAIM o‘shish sur‘ati, global pandemiya davridan keyin tiklanish	2023-yilda eksport va import raqamlaridagi tendensiyalar murakkab edi, global talab o‘zgaruvchanligi va	Iste’molchi xarid qilish faolligi va ishlab chiqarish sektori o‘sdi, biroq investitsiya sur‘ati past bo‘lib, ayrim sektorlar,	Rasmiy statistika YAIM o‘shishni ko‘rsatayotgan bo‘lsa ham mustaqil tahlilchilarning ma’lumotlariga

Yil	YAIM o'sish sur'ati (foizda)	Eksport/Import tendensiyasi	Ommaviy ichki talab va investitsiya	Iqtisodiy barqarorlik omillari
	natijasida sezilarli qayta tiklanish ko'rsatdi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra Xitoy YAIM hajmini oshirdi va bozor faoliyati tiklandi. Eksport va investitsiyalar tiklanishga hissa qo'shdi.	pandemiya sharoitining yakunlanishi eksport import statistikalariga ta'sir qildi. Bozor erkinlashuvi davomida tashqi savdo hajmi o'sdi, biroq ayrim import yo'nalishlari pasaydi.	xususan, ko'chmas mulk bo'yicha investitsiyalar zaiflashdi.	ko'ra deflyatsiya va iste'mol talabining zaifligi muammoli omillar sifatida qayd etilmoqda.
2025	5.0 atrofida yoki IMF/World Bank prognozlariga ko'ra 4.9-5.2 gacha bo'lgan YAIM o'sish sur'ati, davlat siyosati va ichki bozorni rag'batlantirish choralari asosiy omil bo'ldi. World Bank ma'lumotlariga ko'ra o'sish sur'ati oldingi yillarga nisbatan barqarorroq bo'ldi.	2025-yilda eksportning nisbati qayta mustahkamlandi, davlatning tashqi savdo siyosati hamda eksportni rag'batlantirish choralari ko'paydi. Oilalar daromadi va iste'mol bilan bog'liq strategiyalar iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatladi.	Investitsiyalar ichki bozorga qaratilgan pul oqimlarini oshirdi, infratuzilma va ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash siyosati amalga oshirildi. Biroq ayrim sektorlar hali ham past investitsiya samaradorligi bilan to'qnashmoqda.	Iqtisodiy barqarorlik siyosati bo'yicha keng ko'lamli fiskal choralar qabul qilindi, bozor mexanizmlari bilan integratsiya kengaydi. Shu bilan birga, struktur muammolar, masalan, iste'molchi ishonchsizligi va moliyaviy sektordagi o'zgarishlar qayd etilmoqda.

Tahliliy xulosalar:

Ushbu jadvalga asoslanib, Xitoy iqtisodiy modernizatsiyasi 2023-yildan 2025-yilgacha bo'lgan davrda barqaror davom etgani seziladi. Rasmiy statistik ko'rsatkichlarda YAIM o'sish sur'ati pandemiyadan keyin tiklanish bosqichi sifatida 2023-yilda qayd etilganidan so'ng, 2025-yilda ham o'xshash barqarorlikni saqlab qoldi bu davlat siyosati, fiskal rag'batlantirish va eksport import strategiyalarining samarasi natijasidir.

Eksport va ichki investitsiyalar strukturasi orqali Xitoy iqtisodiyoti global bozorga yanada moslashmoqda, biroq ichki talabning nisbatan pastligi hamda moliya sektoridagi murakkabliklar iqtisodiy modelni yanada modernizatsiya qilish zaruratini ko'rsatadi. Shu bilan birga 2025-yilda moliyaviy institutlar va xalqaro tashkilotlar YAIM prognozlarini ko'tarishayotgani, iqtisodiyotning investitsion jozibadorligini oshirayotganidan darak beradi.

Umuman olganda, 2023 va 2025 yillar uchun iqtisodiy ko'rsatkichlar Xitoy bozor iqtisodiyotiga o'tishda muvaffaqiyatli progressni, biroq raqobat kuchaygan global sharoitda ichki bozorni yanada mustahkamlash zaruratini ham tasvirlab beradi. Hooverlar va mustaqil tahlilchilarning ba'zi tahlillari shuni ko'rsatadiki, rasmiy raqamlarni mustaqil kontekstda tushunish muhim, chunki ba'zi indikatorlar murakkab ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni ham aks ettiradi[4].

XULOSA

Xitoyda iqtisodiy modernizatsiya jarayoni bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich va ehtiyotkorlik bilan o'tish modeli asosida shakllanib, davlat boshqaruvi va bozor mexanizmlarining o'zaro uyg'unligi bilan ajralib turadi.

O'rganilgan davr tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur model iqtisodiy barqarorlikni saqlash, ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish hamda ichki va tashqi bozorlarga moslashuvchanlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilgan.

Xitoy tajribasi modernizatsiya jarayonida milliy manfaatlarni ustuvor qo'ygan holda global iqtisodiy tizim bilan integratsiyalashuv mumkinligini amalda namoyon etadi.

Muhokama va natijalar qismida ko'rib chiqilgan jarayonlar iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlari sifatida ichki talabni rag'batlantirish, infratuzilmani rivojlantirish, texnologik yangilanish va sanoatni diversifikatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida yuzaga kelayotgan tarkibiy muammolar, moliyaviy barqarorlik, iste'molchilar ishonchi va ijtimoiy tenglik masalalari doimiy e'tibor va chuqur islohotlarni talab etadi. Davlat tomonidan olib borilayotgan fiskal va institutsional choralar ushbu muammolarni yumshatishga xizmat qilayotgani kuzatiladi.

Umuman olganda, Xitoyning iqtisodiy modernizatsiya yo'li rivojlanayotgan davlatlar uchun muhim nazariy va amaliy tajriba vazifasini bajaradi. Ushbu model

bozor iqtisodiyoti tamoyillarini milliy rivojlanish strategiyasi bilan uyg'unlashtirish orqali uzoq muddatli barqarorlikka erishish mumkinligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari Xitoy iqtisodiy siyosatining izchil va moslashuvchan yondashuvi kelgusida ham iqtisodiy taraqqiyot uchun muhim omil bo'lib qolishini asoslab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **National Bureau of Statistics of China GDP va iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlar.** Ushbu saytda Xitoy Milliy Statistika Byurosining rasmiy e'lonlari joylashtiriladi, jumladan 2023-yildagi yalpi ichki mahsulot (YAIM) statistikasi va sanoat tarmoqlari bo'yicha batafsil indikatorlar. Mazkur manba iqtisodiy modernizatsiyaning joriy holati va dinamikasini tushunishga yordam beradi. [National Bureau of Statistics of China rasmiy statistika e'lonlari](#)
2. **World Bank China Economic Update va iqtisodiy prognozlar** Butunjahon Bankining "China Economic Update" hisobotlari Xitoy iqtisodiy modernizatsiyasi, bozor islohotlari, ichki talabni rag'batlantirish siyosati, va mijozlar ishonchi kabi omillar bo'yicha tahlillarni taqdim etadi. Bu manba mavzu bo'yicha global iqtisodiy ekspertlar nuqtai nazarini aks ettiradi. [World Bank China Economic Update \(2025\)](#)
3. **China's GDP in 2023 Expands 5.2% China Briefing yangilik maqolasi** Ushbu maqola Xitoy iqtisodiyotining rasmiy o'sish sur'atlari, sektorlar kontributsiyasi va 2023-yil statistikasi bo'yicha umumiy ko'rsatkichlarni jamlab beradi, bu esa bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonining amaliy ko'rinishidir. [China's GDP in 2023 Expands 5.2% China Briefing](#)
4. **China sets GDP target of 5% for 2025 The Guardian tahliliy maqolasi** Bu xalqaro yangilik manbasi Xitoy hukumati tomonidan 2025-yil uchun belgilangan o'sish maqsadlari va iqtisodiy strategiya bo'yicha izoh beradi, shu jumladan ichki talabni oshirish, ish o'rinlari yaratish va bozor strategiyalari. [China sets GDP target of 5% for 2025 The Guardian](#)